

KÜRESELLEŞME STRATEJİSİ, YENİ EMPERYALİZM VE TÜRKİYE

Prof.Dr. Recep KÖK

GİRİŞ

Türkiye ekonomisinin büyüme sürecini değerlendirmek ve öncelikle de krize yol açan ve basit bir tanımla, ekonomide refah ve bunalım dönemlerinin birbirini izleme süreci olarak açıklanan konjonktürel nedenleri bilmek veya reel ekonomi ile parasal ekonomi arasındaki örtüşme ve sapmaların nedenlerini içine sürüklendiğimiz olumsuz şartlar çerçevesinde ele almak gerekir. Üretim güçleri ile finansal piyasalar arasındaki kopukluk bir siyasal modelsizlikten mi kaynaklanmıştır? Yaşanan olaylar neden mali piyasaların ötesine geçmiştir ya da krizler nereden beslenmektedir ki büyüme, istihdam ve hayat standardı üzerindeki reel etkiler (negatif) süreklilik kazanmış ve sonuç olarak hükümeti oluşturan siyasal partilerin parlamento dışı kalmasına yol açmıştır. Dünya ekonomisini tehdit eden “virüsler”, hangi şartlarda ortaya çıkıp özellikle de gelişmekte olan ülkeler için çözümsüzlük “sendromları”na dönüşmüştür. Bu sürecin “konvansiyonel desteği” küreselleşme olgusunda mı aranmalıdır? Nitekim, Türkiye açısından sadece Nisan 1994, Kasım 2000 ve Şubat 2001 finansal krizlerinin ardıl etkileri ve şiddeti dikkate alındığında ortaya çıkan “yeni dünya düzeni” ve yoksullaşan kitlelerin konumu ve doğabilecek sonuçlar hangi “tepkiler konsepti” içinde algılanmalıdır? Ülkemizle ilgili tartışılan tehdit ve fırsat stratejilerinden yol gösterici bir ışık bulma ve kendi ışığımızla yolumuzu aydınlatma şansımız nedir? Böyle bir şans mevcut ise bunun itici güçleri nelerdir?

KÜRESELLEŞME YA DA BÜYÜYEN EMPERYALİZM KAÇINILMAZ BİR SÜREÇ Mİ?

1980’li yıllara kadarda akademik açıdan büyük bir önem arzetmeyen küreselleşme kavramı, 1990’lı yıllardan itibaren yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Bu kavramın ideolojik bir güvensizlik çağrıştırmasının temel nedeni, Batı kültürünün ve kapitalist toplumun yayılmasını haklı çıkartan ve dünyayı değiştirme iddiasını taşıyan güçlü dünyalıların yarattığı ortamdan kaynaklanmaktadır. Kuşku penceresinden baktığımızda küreselleşme, sosyal ve kültürel düzenlemeler üzerinde coğrafi engellerin kalktığı ve iktisadi anlamda insanların kayıp ve kazançlarındaki farklılaşmanın şiddetinin arttığı; diğer bir deyişle ortaya çıkan nisbi dengesizliğin daha da fark edildiği sosyal bir süreçtir.

Geleneksel emperyalizme gelince, devlet sistemleri çerçevesinde milliyet/ulus kavramlarını içinde kaybetme eğilimini yansıtan bir devletin, bir başka devlet ya da bölge üzerinde ekonomik ve kültürel plânda etkin olma ve denetleme yönündeki tüm çabaları kapsayan bir kavramdır. Devletler, dünyada var olan toprak, insan, üretim ve tüm sermaye

güçleri üzerinde sürekli etkinlik kurma ve iktidarlar savaşında önde bulunmayı bağımsızlıklarının vazgeçilmez bir şartı olarak gördükleri sürece, kendi ayrıcalıklarını genişletmek için her zaman bir biriyle yarışmışlardır. Özellikle kapitalistleşme süreciyle birlikte devletler, yeni pazarlar ve yeni tabii kaynaklara hükmetme amacıyla, dünyanın az gelişmiş yada gelişmekte olan ülkeler ve bölgesel hassasiyetlerini istismar edebilme doğrultusunda “çağcıl” yaklaşımlar geliştirip, küresel ölçekteki egemenlik sınırlarını genişletmektedir. Bu gelişmenin tarihi, “tekelleşme” süreci ile hızlanmış, 1870’ten sonra sistematik emperyalizm çağı başlamıştır. Nitekim Birinci ve İkinci Dünya Savaşları ve içinde yaşadığımız son elli yıldaki lokal operasyonların hemen hemen tamamını bu çerçeveye yerleştirerek analiz etmek, daha sağlıklı sosyal teorilerin kurulmasına katkı sağlayabilecektir.

Yirminci yüzyılın başlarında üzerinde çalışılmaya başlanan emperyalizm teorisi, sömürgelerin ulus devlet olmaya başladığı İkinci Dünya Savaşı sonrasında, yeni boyutlar kazanmıştır. Gerçekten günümüzde kuramsal olarak henüz mükemmelleşmemiş olmasına karşın 1960’larda ortaya atılan Yeni Emperyalizm-Yeni Sömürgecilik anlayışı, klasik emperyalizm teorilerinde bulunmayan bir hususu gündeme getirmiştir: Çok Uluslu Şirketlerin ve uluslararası bazı kuruluşların rehberliğinde Türkiye ve benzeri ülkeleri borçlandırarak kendine bağlama yöntemleri geliştirilmiştir. Ancak, “karşılıklı bağımlılık” anlayışının en gelişmiş ülkeler için bile geçerli olduğu günümüz dünyasında, bu yeni sömürgecilik anlayışının boyutlarını kesin olarak öngörmek oldukça zordur. Çünkü, devletlerin özerkliği ve işlevleri uluslarüstü trendlerin etkisiyle aşınmaya uğramaktadır. Küresel/Global değişime karşı duyarlılıklar ortaya konulsa da, bu güne kadar kilit birim olarak bilinen devletlerin yerine konabilecek ekonomik ve siyasal bütünleşmeler giderek ağırlığını hissettirmektedir. Ekonomik emperyalizm ve uluslararası kaynak tahsisinde çok yönlü değişkenlerin rol oynadığı artık bilinen gerçeklerdir. “Ulus-üstü sistemin” gelişmesiyle birlikte bir çok yabancı şirket dahil olduğu koruyucu egemen güçleri devreye sokarak dünyanın doğal kaynaklarını kontrol etmeye yönelik hatta büsbütün ele geçirecek çareler geliştirmişlerdir. Son iki yıldır hazırlanan senaryoların beklenen uzantıları çerçevesinde savaş eşiğine geldiğimiz şu günlerde ‘Irak petrol rezervleri Allah’ın Amerikan halkına bir bahşidir’ şeklinde ABD Başkanı Bush’un ifadelerinden dünya kamu oyuna aktarılan mesaj oldukça ibret vericidir.

YÖNETİLEN KRİZ EKONOMİLERİNDEN SAVAŞ EKONOMİLERİNE

İngiltere’deki Orijinal Sanayi Devrimi’nden beri (1790) özellikle gelişmekte olan ülkeler, W.W.Rostow’un “dayanıklı büyüme hamlesi” diye adlandırdığı süreçten geçip, 1960’lı yıllardaki zenginleşmiş batı kulübünü doğurur iken hiçbir yeni ülkenin bu kulübe katılmasına izin verilmemiştir. Hatta, Birinci Dünya ile Üçüncü Dünya arasındaki bölünmenin

kalıcı olduğu sanılmakta iken, birinci dalga ile Asya'nın kaplanları (Hong Kong, Singapur, Tayvan ve Güney Kore) ortaya çıkmış; ardından gelen ikinci dalga ile de Güneydođu Asya'nın yoğun nüfuslu ekonomileri ve Çin'in şaşkırtıcı yükselişı karşısında "yeni dünya düzeni"ne farklı bir ivme kazandırılmak istenmiştir. Yirminci yüzyıl biterken, kaplanları ve kaplan olma yolundaki ülkeleri bunalıma götüren "Grizu/Metan Gazi" (kendi tabirim) nasıl birikmişti ya da hangi düzenleyici güç bu birikimi körüklemişti ki, bir "çinkı" ile ard arda gelen patlamalar köklü iktidar değişimine yol açan sonuçlar doğurmuştur.

Ülkemizin iktisadi kalkınma sürecini dikkate alırsak, Türkiye'de yirminci yüzyıl başlarında yaşanan daha zor şartlara rağmen İkinci Dünya Savaşının getirdiği yeni şartlar içinde sistem ve rejim analizleri ekseninin tam orta noktasından "saat sarkacı" gibi "sağa-sola" nasıl savrulduğumuz bilinmekte birlikte yirminci yüzyılın üçüncü çeyreğine kadar kısmen kendine yeterlilik politikaları (oluşturulabilmiş bilgi birikimi ve sermaye stoku ile) desteğinde 1980'li yıllara gelinmiştir.

Bu yıllarda özellikle gelişmiş batı ülkelerinde finansal piyasalar yeniden düzenlenmiş, yeni piyasa iştirakleri devreye sokulmuş; daralan pazar şartlarını geliştirmek, yavaşlayan büyüme süreçlerini hızlandırmak ve dinamikliğini kaybeden monetarist politikalara işlerlik kazandırmak amacıyla, devletin piyasa ekonomisi işleyişindeki rolü en aza indirgenmek istenmiş ve yeni finansal araçlar geliştirmek suretiyle de, finans piyasaları arasındaki uluslararası yakın bağlar daha da güçlendirilmiştir. Öte yandan, 1970'li yıllarda, uluslararası finans kurumlarının (İMF, Dünya Bankası v.b.) gelişmekte olan ülkelere açtıkları dış krediler, 1980 başlarından itibaren ana para ve faizleri ile birlikte geri dönmeme riski ile karşılaşınca (örneğin, Güney Amerika Ülkelerinde karşılaşılan borç ödeme krizleri) giderek artan uluslararası fon fazlasına daha risksiz bir reel kaynak bulabilme ve bunun araçlarının ne olması gerektiği konusu tartışmaya açılmıştır. Bu tartışmalar bağlamında, OECD konseyinin rekabetin ilerletilmesi ve düzenlenmesi adına 1979 yılındaki deregülasyon politikalarının hayata geçirilmesi önerisi, dünyadaki özelleştirme hareketlerinin uluslararası platformda ele alınmasının nedeni olmuştur. Bu görüş, İMF ve Dünya Bankası tarafından da benimsendiği içindir ki, kamu sektörünün özelleştirilmesi fikrine destek sağlayan özel birimler oluşturulmuştur. Bu tür birimlerin faaliyeti sonucunda da, üye ülkelerin devletçilik uygulamasının sınırlandırılmasını öneren, İMF programlarının uygulanmasına yönelik ekonomik paketler hazırlanmış ve bu paketler çerçevesinde üye ülkelere mali destek sağlama yolu kolaylaştırılmıştır. Başka bir deyişle, 1970 ve 1980'li yıllarda dünyanın geldiği iktisadi konjonktür ve nisbeten de netleşen iktisadi sistem ya da siyasal rejim deneyimleri, salt devletçilik fikrinin ideolojik boyutunu önemli ölçüde sarsmıştır.

Daha sonraki yıllarda(1990) Kominizmin çöküşüyle “radikal devrim” tehdidi büsbütün azalınca, Batı Dünyası'nın sunduğu güven şartları altında dış dünyaya yapılan yatırımlar da hızla artmıştır. Nitekim, bu dönem de gelişmiş ülkelerdeki faiz oranları istisnai denebilecek ölçülere düşmüş ve çoğu yatırımcılar daha yüksek getiri elde edebilmek için yurt dışına kaynak aktarmaya başlamışlardır. Bu durum yeni mali fırsat alanları sayılmış ve “gelişen piyasalar” doğmuştur. 1990 da gelişmekte olan ülkelere akan özel sermaye tutarı 42 milyar doları bulmuştur. Yukarıda belirtilen gelişmeler çerçevesinde IMF ve Dünya Bankası gibi Resmi Kuruluşların Üçüncü Dünyadaki finanse ettikleri yatırımlar, tüm özel yatırımların toplamını aşmış, 1997 li yıllara gelindiğinde resmi para akışı azalmakla birlikte özel foların akışı 256 milyar dolara ulaşmıştır.

Dolayısıyla büyük kurtuluş adına büyük kuruluşlar (IMF ve Dünya Bankası) devreye girerek “tekila krizinin” olumsuz etkileri bir kaç yıl içinde azaltılmış ise de şu açık sorunun tartışması bitmemiştir: Şu anda mevcut olan ve gelecekte daha da ağırlaşabilecek bedellere, temel de Türkiye'nin ABD çıkarlarına özel bir önem vermesine meşruiyet kazandırılabilmesi için mi katlanılmaktadır? Nitekim, 1997'li yıllarda dolar - yen arasındaki rekabetle başlayan ya da yukarıda belirtildiği gibi finansal sektörlerin düzenlenmesi ve kontrolündeki yetersizliklerden dolayı derinleşerek devam eden ve 2000 yılında Türkiye'yi de etkisi altına alan krizler incelenirse Türkiye özeline inmeden Asya ülkelerine ilişkin kısa bir değerlendirme yapmak yararlı olacaktır. Özellikle Çin'in ucuz emek gücü sayesinde kazandığı rekabet gücü karşısında, asya ekonomisinin (Tayland, Malezya, Endonezya, Hong Kong, Güney Kore vb.) uzmanlık alanı olarak bilinen mallar üzerindeki ihracatların daraldığı bilinmektedir. Bu daralmanın panik düzeyine ulaşan dalga etkisi Türkiye'ye yansımıştır. Yani, Rusya da başlayan finansal krizle birlikte Türkiye'ye gelen sermaye akımının durması bir yana Türkiye den çıkışlar da başladığı içindir ki, sürüklendiğimiz savaş senaryolarının gölgesi altında krizin derinliğinin nereye varacağını kestirmek mümkün değildir.

Liberal Hayek, kapitalizmi bir denge sistemi olarak görür ve bu sistemdeki krizlerin/bunalımların nedenini de devletin ve özel bankaların bu “nazik sisteme” devresel olarak yaptığı müdahaleler ve kredi hacmindeki aşırı genişleme ile açıklar. Schumpeter'in konjonktür modeli ise, genel iktisadi dengenin bulunduğu bir anda teknolojik veya teknik etkinliğin bu dengedeki etkilerinin araştırılmasına dayandırılır. Ona göre “gelişme”, yeniliğin neden olduğu hiç durmayan “değişim” sürecidir ki yeni kombinasyonların ortaya çıkarılması sonucu oluşur. Değişim de “yaratıcı yıkım” sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Yakın dünya tarihi açısından siyasal sistemdeki yaratıcı yıkımı, Türk tarih özelinde de Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin doğuş şartlarıyla açıklamak gerekir. Günümüzde ise yeni dünya

düzenin jandarmalığına soyunan ABD'nin tarihe yön verme iddiasını gerçek yüzüyle algıladığımızda, ödenecek bedele ortak olma aceleciliğimiz ve tarihsel evrim içinde görevini doğru yapamama utancı elbet bir gün Türk aydınının kendi kendini sorgulama cesaret ve bilinciyle netleşecektir.

İktisadi sistemlerde yaratıcı yıkım, devamlı olarak eski olan düzenin/sistemin yıkılıp yeni olanın ortaya konmasıyla gerçekleşmektedir. Bu iktisadi modelde, teknik yenilik olmaksızın büyüme, girişimcilik olmaksızın teknik yenilik ve kredi olmaksızın da girişimciliğin olamayacağı savunulur. Schumpeter'e göre "yenilikler" yeni iktisadi süreci ortaya çıkarırken aynı zamanda "ekonominin ateşini" yükseltmekte; ve yenilikler birbirini izlerken de birdenbire yavaşlama olacağı için ekonomiler yeni bir durağan dengeye yönelmektedir. Bu bağlamda, gelişmiş ülkeler, sürdürülemez "arz şokları" yaşamamak için gelişmekte olan ülkelere sürekli talep şokları ihraç etmekte (uluslararası kuruluşlar aracılığıyla) ve bu ülkeler de düşürdükleri döviz-faiz ve enflasyon sarmalı içinde günü kurtarma pahasına bu "küresel" mekanizmanın bir parçası haline gelmektedir. Nitekim, Şubat 2003 itibariyle Türkiye'nin dış borç stoku 120 milyar dolara, iç borç stoku 180 katrilyon TL'ye varmış, ülke üretime yönelik verimlilik seviyesinde dünya liginin 51. sırasına düşürülmüş ise yaşanan sendromun derinliğini ve piyasaların paranoya davranışını anlamak kolaylaşmaktadır. Tarihe kayıt düşecek bir gelişmenin şahidi olmaktayız. Hükümet'in savaş tezkeresini TBMM'ne gönderme ihtimali karşısında Dolar fiyatı düşüyor borsa indeksi yükseliyor, pazarlıklar (savaş ekonomisinin bedellerine yönelik) sürecinde tezkerenin gecikeceği ya da tezkerenin gönderilmeyeceği ihtimali haber konusu olduğunda dolar fiyatları yükseliyor, borsa indeksi düşüyor. Piyasalara ilişkin bu paradoksal olgu yukarıda belirtilen sürüklendiğimiz kaosu açıklayabilecek net göstergelerdir.

Schumpeter'e göre aslında kapitalist sistemin sonunu getirecek olan iktisadi buhranlar değil, sistemin yarattığı refah(dengesiz) artışıdır. ABD örneğinde olduğu gibi hayat standardı yükselip çalışanlar ve liberal ortamda yetişen aydınlardaki maddi tatminsizlik dalgası giderek büyüyen çarpık bölüşüm adaletsizliği ile birleşince ulaşılan refah yerini manevi tatminsizliğe ve prestij arayışına bırakmaktadır. Dolayısıyla nevrotik bir vaka olan hatta başlangıçtaki örgütsel desteği (EL-KAİDE) ABD eksenine bağlanan 11 Eylül U.Bin Ladin hareketi önce "küresel" sisteme meşruiyet kazandırma aracına dönüştürülmekte, esasta ise medyatik güçlerin desteği ile "yeni dünya düzeni"nin değişim süreci olarak takdim edilmektedir.

SONUÇ

Hiç bir sosyal dava ve emperyal amaç yoktur ki, içinde “insan, tabiat ve iktisat” olmasın. Türk tarih sarkacının yeniden yükseltilebilmesi ve adaletin yeniden tesis edilebilmesi için tüketim açısından “genel refah” üretim açısında ulusal regülasyon modeli olarak düşündüğümüz modelin evrensel belirleyicilerini ortaya koyup bu modelin temel ilkelere sınımsıkı sarılmaktan ve kendimizi ifade etmenin özgün yolunu bulmaktan başka çare yoktur.

Ulusal Regülasyon modeline esas olacak “Üç-İ” olarak adlandırdığımız bu ilkelerden birincisi, ‘ilim’, ikincisi, ‘irfan’, üçüncüsü ise ‘inanç’ dır. İlimden kastedilen şey, evrensel değerlerde pay sahibi olma iddiasında olan “insan tipi”nin önce kendini keşfetmeye yönelmesidir. Ancak bu keşif aracılığıyla kalıcı bir adalet ve sürdürülebilir rekabet kurulabilir. Tabiatdaki imkanlar sorgulanıp, tabiatla bütünleşme başarılabilir. İkinci ilke olan “irfan”, esasta bir araç değişken olup “bilgelik” olarak tanımlanabilir. Bu bilgelik, soyut planda toplum olarak hangi kök değerlere ve tarih şuuruna sahip olduğumuzun bilinmesi; somut planda ise teknolojik ilerleme ve teknolojik değişmeyi gerçekleştirecek metod ve üretim anlayışının kavranmasıdır. Hatta, kültürel anlamda yaşatılması gereken ‘mit’in/kızıl elma’nın’ hür ve demokratik bir irade ile geleceğe taşınmasıdır. Temel ilkelerden üçüncüsü olan inanç ve kendine olan güven özellikle zor dönemlerde ortaya çıkmakta (tarihsel tecrübelerle bilinen) ve iç dünyamızın itici gücü olarak açıklanmakta ve yeniden harekete geçirilmesi kaçınılmaz olmaktadır. Yakın tarihimizdeki harekete geçişi açıklayabilecek en güzel örnek, Kuvay-ı Milliye ruhudur ve Kurtuluş Savaşı’ndaki şartlar net bir şekilde kavranmalıdır. Nitekim, büyük Atatürk ve Kurmay Kadrolar’ının idealiyle örtüşen bu ruh, gelecek yüz yılları doğru okuyan entellektüel insan tipine verilebilecek en güzel mesajdır. Bu mesaj, aynı zamanda Mustafa Kemal’in “fikri hür, irfanı hür ve vicdanı hür nesiller yetiştirme” idealini hayata geçiren bir mesajdır.

Nitekim, Konfüçyüs “üstün insan konuşmadan önce eyleme geçer, sonra eylemine göre konuşur” derken, yaptıklarının ardından 10. yıl söylemiyle de Türk Milletine çağdaş uygarlığı yakalama ve onu aşma hedefini gösteren Büyük Atatürk’ü; doğru okuyup evrensel kuralları içselleştirememek, sadece dünyadan daha az payı almak değil; aynı zamanda, tarih şuurunu kaybeden “köle bir topluluk” halinde yaşamaya razı olmaktır. Şayet razı değilsek Kuvay-ı Milliye ruhuna paralellik arz eden verimlilik, bahadırca üretim ve bölüşüm anlayışını çağın değerleriyle yorumlayıp milli seferberliği başarmak ve istiklal mücadelesini yerlere düşürmeme ödevini hiç mi hiç aklımızdan çıkarmamalıyız.